

לַנְפֵץ את ראשי / ואת ראש עוללי את הכותל? וכן הלאה. דיבור ישיר, לא מתפשר, מצד שני הצדדים. אולי דווקא בשלו וכתה שמבחר משיריה יתורגמו לערבית ויופיעו בקהיר ביוזמת מו"ל מצרי, מה שכמעט לא זכו לו משוררים ישראלים אחרים. באותו תום כובש לב היא כותבת בשיר 'פה' (עמ' 202) על אצבע מורה, גידמת (של מורה, אם, או מטפלת): "היא מזדקפת לעומתי ומורה לי / את הדיבר הראשון: / פה"; או בשיר 'עלה מפלס הכנרת' (עמ' 206) כמו בשיר 'לדים מתרונן אומר אחד הבתים': "עלה מפלס הכנרת שלנו / ירד המון גשם שלנו / גשם ששפת אמו היא עברית." נראה כי בשער זה, היא נושאת, כמעט לבדה, את משא הדורות של השירה העברית, שאיש כבר לא רוצה לשאת, ועושה גם זאת בצורה שירית מרתקת.

קצה הקרחון

שני הכרכים שראו עתה אור המאסטרו, חייו ויצירתו של אברהם שלונסקי (630 עמ') מאת חגית הלפרין וכן אברהם שלונסקי: מסות ומאמרים העשור הראשון 1933-1922 (676 עמ') עורכות: חגית הלפרין וגליה שגיב, הוצאת ספריית פועלים, הקיבוץ המאוחד, מרכז קיפ, אוניברסיטת ת"א, הם רק קצה הקרחון שרובו שקוע עדיין מתחת לפני המים. הביוגרפיה המרתקת עוסקת בפירוט רק במחצית הראשונה של חיי המשורר וספר המסות והמאמרים רק בעשור הראשון ליצירתו. אולם בעיקרו של דבר רושם זה

אברהם שלונסקי בצעירותו

מקורו בעובדה שיצירתו של שלונסקי, דהיינו שירתו, בניגוד לחייו, לא נתבררה בירור מעודכן בביוגרפיה זו.

חייו ויצירתו של אברהם שלונסקי (1900-1973) "המאסטרו" בפי מכריז ומוקיריו, הם אמנם תופעה שאין לה אח ורע בספרות העברית החדשה. שלונסקי הוא אבי השירה הארץ-ישראלית המודרנית, יורשו של ביאליק, מנהיגו של דור ספרותי חדש (נתן אלתרמן, לאה גולדברג, אלכסנדר פן ונוספים); מיילדו של דור תש"ח (משה שמיר, חנוך ברטוב, חיים גורי, אמיר גלבע ונוספים), מייסדם של כתבי העת 'כתובים', 'טורים', 'עתים', 'הדפים לספרות' ('בי'מסמר' ו'בעל המשמר') ו'אורלוגין'; מקימן של ספריית פועלים ו'צוותא' לתרבות מתקדמת, מתרגמן של יצירות מופת מן הספרות העולמית יבגני אונייגין, טיל אוילנשפיגל, קולא ברניניץ ונוספים ושל מחזות רבים; מחברם של ספרי ילדים נפלאים; מנהיג פוליטי שקשר את גורלו עם מפ"ם ושהשפעתו היתה הרבה מעבר לה, ומעל לכל גאון הלשון העברית שלא קם כמותו לא לפניו ולא אחריו. היבט זה מסכמת היטב המחברת בפתח דבר: "סיפור המחצית הראשונה בחייו של שלונסקי המתואר בספר זה, הוא הסיפור של פריצת הדרך. סיפורו של המשורר החדשן והמורד מלא המרץ והתנופה, כותב, מתרגם, ופועל בשדה התרבות העברית ואץ בדרכו את הפסגה כדי לרשת את ביאליק בשירה העברית. אינדיבידואליסט מושבע שבחר לפעול בתוך חבורות מלוכדות. אדם שהצליח לשנות היררכיות, להעלות את הספרות והסופרים למקום מרכזי בסדר היום הציבורי ולהוכיח לחברה החלוצית כי הסופר והספרות ובניין המרכז התרבותי חשובים לא פחות מבניינה החומרי של הארץ. ניתן לומר כי מטרתו זו של שלונסקי הושגה במחצית הראשונה של חייו" (עמ' 17).

אולם דווקא לאור קורות חיים מרשימים שכאלה, הביוגרפיה פחות החלטית ביחס ליצירתו השירית. דומה שהלפרין אינה מתמודדת עם שאלות הירושה הרותנת של שלונסקי בחלוף כארבעים שנה למותו: מהו מקומה של שירתו במפת השירה העברית היום? מה קיים ועומד

ומה נתיישן ופג תוקפו? מדוע שלונסקי, יותר מבני דורו האחרים (אלתרמן, גולדברג, פן) נזנח ונשכח על ידי הקוראים והמחקר? לעתים אף נדמה שהלפרין נותנת בספרה מקום רב יותר לביקורת שהמעייסה בחשיבות יצירתו: המשורר יעקב כהן יעץ לו בתחילת דרכו "אין בך כישרון וראוי שתחדל לכתוב" (עמ' 110); המבקר שלמה צמח לא אהב את ספרו לאבא אמא וכינה אותו "מרקחת פיוטית ולא שירת הלב" (עמ' 312); יעקב רבינוביץ לא אהב את בגלגל ואת הפואמות הגדולות שבהן הוכנס "חומר זול ומיותר" (עמ' 316); המבקר אהרון ראובני כתב על אבני בודה כי זו "הצטעצעות פיליטונית תפלה" (עמ' 437). מדווי התעלמו כולם. התקבלותו המוקדמת היתה קשה, רוב ספריו נדחו וגם ההמשך היה לא קל. ובעצם הביוגרפיה לא מראה באופן משכנע (מלבד אזור אחד לך מירון) היכן היה המהפך הביקורתי בהערכת שירתו.

אפשר למנות לא מעט סיבות מדוע התרחקנו משירתו של שלונסקי, והן מצויות כבר בספרה של הלפרין מבלי שארגנה אותן ככאלה. למשל, העובדה שהמשורר החדשן והמרדן הגדול הוא גם המקראי-משנאי-למודי מכולם (אולי אפילו יותר מביאליק); ששפתו העברית העשירה ורבת הרבדים היתה כבר קשה לקוראים בזמנו. שגרסא דינקותא שלו היו לימודיו בחדר חב"די (בחברת קרוב משפחתו הרבי מלובביץ) ובישיבה תיכונית ושכל שירתו לעומקה רוויה בלשון המקורות. לדוגמה: שמות כמה מספריו החשובים - אבני בודה (1933), על מלאת (1947), אבני גייל (1960) - מיוסדים על פסוקים מהמקרא

שקורא שאינו בקי עלול להחמיץ. קושי אחר נובע מהפואטיקה שלו: על אף שליחותה המהפכנית פונה שירתו אל קהל אליטיסטי. זו שירה מגויסת מחד, ואינדיבידואליסטית מאידך. הלפרין עומדת על כך בפרק כ"א בפרק משנה הקרוי "אליטיזם ויצאיה ממגדל השן", ומראה כי שלונסקי ביקש לשמור על ההבחנה בין 'פזמון' לבין 'שיר' והדגיש את העובדה כי 'הפזמונים נועדו לדקלום ולהלחנה ונתפרו לפי רצונו של הקהל, ואילו את השיר איני מזיק למידת ראשו של הקורא'. הקפדתו של שלונסקי לבדל אותם אלה מאלה, מעידה על כוונתו שלא "להקל" על הקורא של שירתו הרצינית.

קושי משמעותי נוסף, נעוץ, לדעתי, ביחס שבין המכלול השירי הגדול לבין השיר הלירי הבודד. רבים מספריו המוקדמים, שלא כספרי שירה של משוררים אחרים בזמנו, בנויים ממכלולי שירים ארוכים, למעשה פואמות גדולות שהקריאה בהן קשה יחסית לעומת הקריאה בשיר הלירי הקצר. גם שירים כאלה, וחלקי שירים כאלה, קיימים אצלו, אבל הם פחות נגישים.

כל אלה הם, אכן, סיבות לניכור מסוים והלפרין עוד מחזקת אותו בדבריה כאשר היא כותבת כי "שלונסקי העדיף ליצור שירה מנוטרלת מרגש, משום שרק בשירה כזאת, ראה שירה נעלה. בכתובה כזאת שם שלונסקי מעין ריחיים על צווארו. היתה זו הכבדה מכוונת שנועדה לגלות לעולם את כישורו. קל לחדור ללב הקהל הרחב באמצעות הומר, שעשוע, קלילות, רגש שופע, והוא יכול להצטיין בסוג כזה של כתיבה, אלא שאינו רוצה בכך. שירתו ביקשה להביא למודעות מה שאנשים אינם רוצים לשמוע עליו - מוות, כיעור, ניכור ואכזריות" (עמ' 426).

בשל כל הסיבות הללו ורבות נוספות שמעלה הביוגרפיה, דומני שדבר ראשון שחייב לעשות קורא הדיוט, ששירת שלונסקי איננה שגורה על פיו דרך קבע, הוא לשוב ולקרוא את כלל יצירתו השירית, ואמנם זה

*
 כִּי עוֹד לֹא זֶה! כִּי לְהֵדֵם!
 כִּי לֹא אִמְרָנוּ עוֹד אַחַת מֵאֲלֶף!
 אֶל כְּלָבֶךָ לֵךְ, בְּר־אֲדָם,
 לְלִמּוֹד מִפִּיהוּ קִמְץ־אֲלֶף.

[מתוך: באלה הימים / באלה הימים]

*
 אֲשֶׁרִי כִּי רָשׁ אֲנִי וְיִדּוּעַ רִיב וְקִצְף,
 אֲשֶׁרִי כִּי אֶהְבְּתִי אֶרְשָׁה לֵה אֶת הָעֶצֶב,
 וְכֹאפְרִיּוֹן אֲדוֹם סוֹכֵךְ עָלַי הַסּוּד.
 אֲשֶׁרִי כִּי דַל אֲנִי וְגֵא מֵאֵד.

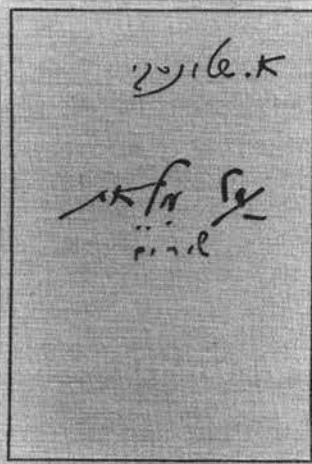
[מתוך: אשרי / באלה הימים]

*
 הֵה, דוֹר רוֹצַח אֲגֻדוֹת,
 דוֹר מְשֻׁכֵּל־עֲצֻמוֹ־לִדְעָת!
 תִּרְצָה לְשִׂאת תַּפִּילָה - וְלֹא תוֹכֵל לְבָדוֹת,
 לוֹמֵר קִדִּישׁ וְלֹא תִדְעַ עוֹד.

[מתוך: על חטא / בצמר הגדי / שירי המפולת והפיזוס]

*
 יְחֻמַּת לִי, וְאִבּוֹאָה אֶל הַקֶּדֶשׁ.
 רְחֻמַּתִּי בְּךָ הַתּוֹם וְהַרְנִיָּה.
 הֲרִי אֶת מִגְדָּשֶׁת לִי בְּגִדְשׁ,
 שְׂדָה לַעַת דּוֹדִים, הַלְלוּ־יָהּ!

[מתוך: הרי את / משירי הבוקר הבשל / על מלאת]

*
 לֹא אוֹרַחַת גְּמִלִים יִרְדֵּה לְכַרוּעַ,
 לֹא דְבִשְׁתׁ הַיָּא אֶל מוֹל כּוֹכֵב.
 זֶה הָרִים, הָרִים שְׁבִגְלָבוּעַ,
 הָרִים צוֹפִים אֵלַי מְרַחֵב.

[מתוך: זמר / משירים לציה / על מלאת]

*
 גַּם לְתַפִּילוֹת - תִּפְרַחַת וְשִׁלְכַת.
 וַיּוֹם אַחֲרוֹן שְׁמַט אֶת כָּל כְּתָרָיו.
 כָּל הַשְּׂתִיקוֹת חֲזָרוּ הַיּוֹם אֵלַיךְ,
 כְּשׁוֹב יוֹנָה בְּאֵין עֲלֵה־טָרְף.

 כָּל עֵיתוֹתַי - תִּשְׁבּוֹרַת יוֹם וְלַיִל.
 כָּל מִילוֹתַי הָיוּ לִי לְזָרוֹת.
 וְלֹא אֲדַע: מִגְדָּשׁ יִבּוֹלֵךְ
 מִה לְהִבְרַ, שְׂדֵי, וּמֵה לְזָרוֹת!

[מתוך: יום אחרון / מבואות / על מלאת]

מה שגרמה לי הביוגרפיה לעשות, ואני מודה לה על כך מקרב לב. קראתי בספריו מהחל ועד כלה כמעט - זה אינו כה פשוט כי המהדורות שונות זו מזו והן מצויות רק בספריות ציבוריות - משירו הראשון 'התגלות' שפורסם בארץ ב'הפועל הצעיר' (1923) ועד שירו האחרון 'עפעפי ערב' שפורסם בספרו האחרון בשנת מותו ספר 'הסולמות' (1973). היתה זו קריאה מרתקת, אם כי לא קלה, שבסיומה אני יכול רק לומר כי הרושם שהותירה בי גדול מזה שהותירה הביוגרפיה לבדה משירתו. לכן, כמחווה למשורר, וכמבוא לקורא שטרם זכה להכירו (זה המרב שאני חש כי ביכולתי לעשות), אני מצרף כאן אנתולוגיה קטנה של דוגמאות בוחקות שליקטתי במהלך הקריאה, בסדר כרונולוגי פחות או יותר. בהרתי רק באותן שורות המבטאות רעיון שירי שלם במסגרת בית או שניים (בדוגמה ראשונה שלושה) ואין הן כוללות בהכרח את כל השורות המפורסמות. ההערה בסוגריים בתחתית השיר מציינת: שם השיר / שם המחזור / שם הספר (כאשר מצוינים רק שני נתונים, השני הוא גם שם הספר).

*
 הֶלְבִישִׁנִי, אִמָּא כְּשֶׁרָה, כְּתוֹנֵת פָּסִים לְתַפְאֵרַת
 וְעַם שַׁחֲרִית הוֹבִילִנִי אֵלַי עֵמֶל.

עוֹטְפָה אֶרְצִי אוֹר כְּטִלִית.
 בְּתִים נִיִּצְבוּ כְּטוֹטְפוֹת.
 וְכָרְצוּעוֹת תִּפְלִין גּוֹלְשִׁים כְּבִישִׁים, סָלְלוּ כְּפִיִּים.

תַּפִּילַת שַׁחֲרִית כֵּה תַתְּפַלל קַרְיָה נְאֻה אֵלַי בּוֹרְאָה.
 וּבְבוֹרְאִים
 בְּנֵךְ אֲבָרְהָם,
 פִּיִּטָן סוֹלֵל בִּישְׂרָאֵל.

[מתוך: עמל / גלבוע]

*
 יִדְעָתִי: גַּם אֶסְקִי נִשְׁאֵתִי לֹא לְתוֹהוּ.
 יִדְעָתִי: גַּם דְּלִי מֵלֹא וְלֹא בְּכָדִי.
 עָלַי, בְּאֶר־אֲדָר: הִנֵּה לִילוֹת יִבּוֹאוּ
 לַשְּׂתוֹת גַּעְגּוּעִי, כְּמֵן הַשּׁוֹקֵת גְּדִי.

[מתוך אוהלינו / גלבוע]

*
 לַפְּנִים אִמְרָתִי: הוּא כָּל כֵּךְ גְּבוּה
 אִיךְ תִּשְׁיֵג יָדִי לְקִטּוֹף כּוֹכָב מִבְּשִׁיל?
 כִּשֵּׁם הַמְּפּוֹרֵשׁ אֲלַחֵשׁ עֵתָה: גְּלָבוּעַ!
 וְאִילַן הַלֵּיל פְּרוֹתָיו יִשִּׁיל.

[מתוך: עד הלום / גלבוע]

*
 אֵל שׁוֹק־הַמְּקוֹלֵן לֹא רָצָתִי מֵעוֹדִי,
 כְּשֶׁכֶּשׁ בְּזָנֵב־שִׁירִים לְעֶצֶם הַמְּשֻׁלְכַת.
 יִדְעָתִי: יֵשׁ חוֹלֵין, יֵשׁ לַחֵם, שֶׁה וְגִדִּי,
 וְלֹא יִחַמַּק פִּיִּטָן מֵעֶצֶב הַשְּׁלֻכַת.

[מתוך: תשרי / מתום / לך־לך]

דבי סער

תדרים

אָפּיק חֲרָפִי מַגִּיעַ

ממזרח רחוק, מביא

סְעָרָה וְשִׁבּוּשִׁים בְּקִלְיָה.

הַפִּיסִי שְׁלִי שְׁמוֹנֵה-חֲמֵשׁ בְּסֶדֶן

הַמְשָׁרֵר, כָּל הַזְּמַן בְּמַפְלֵס הַרְחוּב.

כָּאֵן שֹׁפֵת הַיַּעֲלִילוֹת מְדַבֶּרֶת.

הַרְגֵּשׁ חֲתוּם מַחוּץ לְתַחוּם.

בְּקִפְּהָ הַקְּטָנָה חֲסוּם עֵדֵן

הַלֵּב, מִתְנַגֵּשׁ בְּדַפֵּן, בְּדַפֵּק

הַשְּׁעָה רִבְעֵה ל"הַבִּיטָה"

וּבְאַפֵּק הַמַּחְשָׁבָה עוֹלָה יָפֵן.

רַעַשׁ גְּדוֹל הָיָה שָׁם. עַד דְּלֹא יָדַע.

פְּנִיקָה קְפוּאָה מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי

אוֹקֵינוֹס שְׁלֵג לָבֵן, קְרִינָה רְדִיוֹאֶקְטִיבִית

וּפְתִיתִי קֹר רֹחַ מִתְכִּים בְּכוּר.

עַל גְּלִי אֲדָמָה מִתְבַּעֶתֶת נִבְטִי

נִשְׁרֶת גְּרַעֲיִנִית, סְפִינּוֹת טְרוּפוֹת

וְסַרְפְּדֵי פָּחַד מוֹת צוֹרְכֵי לֵב.

קְרִיאַת עוֹרֵב מַעֲבִירָה אוֹתִי אֶל דַּעֲתִי

מְכִילֵת אֶת הַמַּחַ לְתַדְרֵי הַנִּכּוֹן.

רַעַשׁ גְּדוֹל הָיָה בִּיפֵן. וְכֵאֵן,

הַבְּנִינָן עוֹמֵד עַל תְּלוּ. רַק הַטִּיחַ

מִתְקַלֵּף, חוֹשֵׁף אֶת שְׁהַזְּמַן כְּסָה.

הַנְּשָׁמָה מְפַלֶּסֶת דֶּרֶךְ אֶל שְׁלַחַן הַעֲבוּדָה.

שְׂרִידֵי מְלִים נוֹשְׁרִים מְצַמְרֵרִים עַל הַדֶּף.

איני יכול לומר באופן חד משמעי מה משמעות השורות הנבחרות שהבאתי למעלה. האם הן מבטאות את כלל שירתו של שלונסקי? האם הן מיעוט בטל בשישים? תהיה זו יומרה מצדי לפסוק בסוגיות המצריכות לימוד רב מה שכן, אני סבור כי שירה גדולה של משוררי דורות קודמים דורשת פרשנות מתוכת כדי שתהיה זמינה גם לקוראי דורנו זה. דוגמה מצוינת לכך היא מה שעשתה לאחרונה ויוה שמיר בספרה הלך ומלך (2010) לספרו הקשה והדהוי של אלתרמן עיד היונה שבו הצליחה להנהיר אותו לקוראים, וגם להאיר אותו במבט היסטורי. שירת שלונסקי, לדעתי, עדיין מחכה לספר כזה.

לטעמי הספר הבשל והיפה ביותר מספריו הוא על מלאת שראה אור ב-1947. יש בו מן הסער והפרץ של שירתו המוקדמת עם הבשלות של שירתו המאוחרת. לעומת זאת באבני גויל (1960) משתנה הפואטיקה שלו, כפי שמציינת הלפרין, בהשפעת סופרי דור המדינה והיא נעשית יותר פרוזאית. כפי שהוא כותב בשיר המוצב בפתח הספר 'האדיר גווע': "אל עוד תבנה גזית מליך, / תצוב דברך מאבן גויל", כלומר לא מאבני גזית מסותתות, אלא מאבני גויל פשוטות. בכל זאת יש בו לא מעט ניסוחים מבריקים:

*

לא ישרת עקוב, לא עקפת

דַּרְכָּךְ אֶל הַמַּחוּז הָאֶחָד –

גַּם כִּי שִׁשֶׁת לִלְכַת בְּצוּוֹתָא,

וְהַלְכַת יַחְדָּיו לְבָדָד.

[מתוך: פת במלח / אל מול המרום הקרוע / אבני גויל]

*

כּוֹתְלֵי בֵּיתִי אֵינָם כְּחִיץ לִי בִּינֵי לְבִין עוֹלָם. –

הַם סוּד הַהֶתְגַּלּוֹת לוֹמֵר בְּאֵין מְכֻלִּים;

כִּי הַדוּבֵר בְּשַׁעַר אֵינוֹ דוּבֵר לְאִישׁ,

וְהַסְּחִים טַנְדוּ סְחִים אֶךְ זֶה לָזֶה,

רַק הַמְּסִיחַ עִם נַפְשׁוֹ מְסִיחַ עִם כּוֹלָם.

כּוֹתְלֵי בֵּיתִי אֵינָם כְּחִיץ לִי בִּינֵי לְבִין עוֹלָם. –

[מתוך: כותלי ביתי / עילוי אחרון / אבני גויל]

מתוך הספר האחרון ספר הסולמות אני מביא במלואו שיר נפלא אחד המזכיר גם שירים אחרים וגם שמות ספרים קודמים בבואו לסכם את שירתו ואת חייו:

הַעֵץ הוּא כָּל גִּילּוֹ

אֵינִי יוֹדַע מַה יֵּאמְרוּ עָלַי הֵהֱם שְׁעוּד יִבּוּאוּ.

חוֹשֵׁשׁנִי: הֵם יֵטְעוּ בִּי לֹא פְחוֹת מִבְּנֵי דוּרִי.

הֵם יִגְנַחוּנִי בְּפִסּוּקֵי

מִן הַמְּלֵאֵת

וּמִן הַבוּהוּ –

יָרְאוּ אוֹתִי בְּכִתִּיב וְלֹא יָרְאוּ בְּקָרִי.

אָבֵל הַעֵץ הוּא כָּל גִּילּוֹ

כָּל גְּלוּיָן גַּם יַחַד

כַּגּוֹן אֲנִי שֶׁהֲנִי כָּל עֶקְבֵי וּמִישׁוּרֵי.

אֶל נָא תְּשִׁימוּ פְּדוּת בֵּין שְׁלֵף לְתַפְרַחַת

כְּשֶׁם שְׁאֵין בִּי פְּדוּת בֵּין אוּיְלֵי לְאֶשְׂרֵי.

אַתֶּם שְׁבֹאֲתֶם כְּבָר!

אַתֶּם שְׁעוּד תְּבוּאוּ!

יָאוּ נְתִיבוֹתֵי שְׂכָל אַחַת נְפִלְאֵת

שְׂכָל אַחַת מְלֵאֵת וְכָל אַחַת הִיא בוּהוּ

וְכָל אַחַת – מְבוּהוּ אֶל מְלֵאֵת.

[העץ הוא כל גיליו/לנצח זה בזה / ספר הסולמות]